

JÓZEF BANIAK*

Wiara w reinkarnację wśród młodych i dorosłych katolików w Polsce na przełomie XX i XXI wieku. Wyniki badań socjologicznych

Wprowadzenie

Odpowiedzi na pytania o reinkarnację szukali różni badacze, eksponując przy tym własny punkt widzenia. Ich propozycje mają związek z postrzeganiem reinkarnacji przez młodych i dorosłych katolików w Polsce na przełomie XX i XXI wieku. Postrzeganie to, widoczne w określaniu istoty reinkarnacji, akceptacji czy kwestionowaniu jej założeń ideowych oraz w wierze lub braku wiary w nią, było przedmiotem wielu badań socjologicznych. Wyniki tych badań stanowią podstawę dla głównych problemów podejmowanych w niniejszym artykule: Czy na przełomie XX i XXI wieku badani młodzi i dorośli katolicy polscy interesowali się reinkarnacją i jak rozumieli jej istotę? Jaki odsetek badanych młodych i dorosłych katolików polskich wierzył w ideowe założenia reinkarnacji? Czy badani młodzi i dorośli katolicy zastępowali założeniami reinkarnacji własne wierzenia religijne dotyczące śmierci i życia po śmierci? Przedmiotem artykułu jest zatem prezentacja i analiza badań socjologicznych¹ dotyczących wiary i niewiary w reinkarnację wśród młodych i dorosłych katolików polskich. W poznaniu naukowym ważny etap stanowi formułowanie hipotezy, czyli propozycji tezy, która musi

* Prof. dr hab. Józef Baniak – emerytowany profesor zwyczajny, Zakład Socjologii Cywilizacji, Wydział Socjologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, e-mail: j.baniak@amu.edu.pl, ORCID: 0000-0002-8423-5362.

¹ Zob. S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985, s. 30–31.

być potwierdzona lub obalona za pomocą zebranego materiału badawczego². Hipoteza przyjęta w tym opracowaniu zakłada, że niektórzy młodzi i dorośli katolicy polscy akceptowali reinkarnację i wierzyli w jej założenia ideowe, a inni odrzucali ją i nie wierzyli w jej założenia, a także że deklaracje wiary w reinkarnację lub braku wiary w nią wśród badanych osób jako zmienna zależna będzie w różnym stopniu warunkowana niektórymi cechami społecznymi i demograficznymi respondentów jako zmiennymi niezależnymi³, takimi jak wiek, płeć, wiara religijna, spełnianie praktyk religijnych. W związku z tym przedkładany tekst ma profil przeglądowy, ukazujący wskaźniki wiary w reinkarnację wśród młodych i dorosłych katolików w Polsce w wybranym okresie.

Zgromadzenie wartościowych poznawczo materiałów źródłowych, wyników badań monograficznych i ogólnopolskich, które pozwoliły na ujęcie w miarę pełnego obrazu akceptacji i wiary lub negacji i braku wiary młodych i dorosłych katolików polskich w reinkarnację, a zarazem udzielenie miarodajnych odpowiedzi na pytanie podstawowe i liczne pytania szczegółowe, wymaga przyjęcie złożonej procedury badawczej, czyli takiego sposobu postępowania naukowego, które umożliwi osiągnięcie przyjętego celu. W jego realizacji pomocne są również odpowiednie metody i techniki stosowane w socjologii empirycznej i analitycznej. W opracowywaniu materiałów źródłowych, zebranych w postaci empirycznych wyników licznych i zróżnicowanych metodologicznie badań socjologicznych zastosowano metody: historyczno-porównawczą, selekcji i doboru wyników tych badań, socjologicznej analizy treści zastanych opracowań i wyników badań, a także statystyczną i korelacji zmiennych⁴. Kategorię młodych katolików stanowiła tu młodzież szkół średnich (w wieku 16–18 lat) oraz młodzież akademicka (w wieku 18–24 lat), natomiast kategorię dorosłych katolików tworzyły osoby w wieku 25–65 lat uczestniczące w prezentowanych badaniach socjologicznych. Do tych kategorii wiekowych zaliczali swoich respondentów także autorzy innych badań prezentowanych poniżej. Wyniki badań socjologicznych, zrealizowanych w drugiej połowie XX wieku i w obu dekadach

² Zob. T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 1995, s. 22–23.

³ Zob. J. Brzeziński, *Badania eksperymentalne w psychologii i pedagogice*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2000, s. 25.

⁴ J.C. McKinney, *Methodology, Technique and Procedure in Sociology*, w: *Modern Sociological Theory in Continuity and Change*, eds. H. Becker, A. Boskoff, Holt, Rinehart & Winston, New York 1957, s. 174–195; G. Lissowski, *Praktyczne problemy z doborem próby do badań*, w: *Metody statystyczne w socjologii*, red. K. Szaniawski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1968, s. 58–66; S. Szulc, *Metody statystyczne*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1968, s. 190–253; H.C. Blalock, *Statystyka dla socjologów*, tłum. M. Tabin, I. Topińska, K. Starzec, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1977, s. 430–437; Ch. Frankfort-Nachmias, D. Nachmias, *Metody badawcze w naukach społecznych*, tłum. E. Hornowska, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2001, s. 66–88; E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, tłum. W. Betkiewicz, M. Bucholc, P. Gadomski i in., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 353–360.

XXI wieku, umożliwią odpowiedź na te pytania: Jaki stosunek do reinkarnacji przejawiali badani młodzi i dorośli katolicy polscy w przyjętym okresie przełomu XX i XXI wieku? Jaki odsetek tych katolików w obu kategoriach wiekowych wierzył w wędrówkę dusz, a jaki ich odsetek stronił od koncepcji wcielania się duszy w to samo lub w inne ciało ludzkie czy byt po śmierci? W jakim stopniu wskazane zmienne niezależne wpływały na akceptację i wiarę w reinkarnację albo na jej odrzucenie i brak wiary w nią? Należy zaznaczyć, że badania socjologiczne na temat reinkarnacji były rzadko podejmowane w przyjętych przedziałach czasowych, niemniej jednak w obecnym wieku zrealizowano ich więcej niż wieku minionym, ponadto obejmowały one częściej młodych niż dorosłych katolików.

Reinkarnacja i jej interpretacje

Reinkarnacja jest różnie definiowana z wielu powodów, jak choćby odmiennych założeń metodologicznych badaczy, np. religioznawców. W związku z tym poniżej zostaną zaprezentowane spojrzenia na reinkarnację tylko wybranych autorów, co umożliwi jednak głębszy wgląd w istotę i założenia idei reinkarnacji. Polski termin „reinkarnacja” wywodzi się od łacińskiego *reincaro* i oznacza jednostkowe powtórne wcielenie się duszy w nową postać czy inną rzeczywistość lub odrodzenie się duszy w nowym ciele. Z takim ujęciem reinkarnacji identyfikowane są pojęcia transmigracji lub metempsychozy oznaczające proces wędrówki dusz⁵.

Zdaniem Herberta Vorgrimlera reinkarnacja to pogląd głoszący, że „dusza istoty żyjącej po śmierci łączy się z ciałem innej istoty żyjącej do powtórnego życia. Od tego pochodzi popularna nazwa «wędrówka dusz». Głęboko zakorzenione przekonanie w kole narodzin, które jest konsekwencją nagromadzonych negatywnych skutków wcześniejszych uczynków, należy do najstarszego podstawowego dziedzictwa hinduizmu i buddyzmu. W starożytnej Grecji nauczano, że dusze w swojej wędrówce łączą się także ze zwierzętami i roślinami, i często niezależnie od postępowania etycznego [...]. Mimo wielkiego szacunku, jakim cieszył się Platon w teologii starożytnego Kościoła, odrzucano jego idee reinkarnacyjne, ponieważ uważano, że nie da się ich pogodzić z nadzieją na jedno i jedyne w swoim rodzaju zmartwychwstanie ciała”⁶. Jerzy Tomasz Bąbel wyjaśnia, że „reinkarnacja jest poglądem, według którego dusza bądź świadomość po śmierci człowieka może wcielić się (umieś-

⁵ Zob. W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1971, s. 643.

⁶ H. Vorgrimler, *Nowy leksykon teologiczny*, tłum. i oprac. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Olsztyn 2005, s. 125.

cić się) w nowy byt fizyczny. Na przykład z jednego człowieka dusza może przejść w ciało nowo narodzonego dziecka lub zwierzęcia, a nawet, według niektórych poglądów, w roślinę. Samo słowo «reinkarnacja» jest złożone dwóch członów: wyrazu «inkarnacja» (wcielenie) i przedrostka «re», który oznacza powtórzenie czegoś. Zatem dosłownie reinkarnacja jest powtórnym wcieleniem duszy w inny byt⁷. Według Agnieszki Bor „ludzie zawsze pragnęli życia, które nigdy nie byłoby narażone na zaniknięcie, żeby trwało nieustannie, dlatego niektórzy wierzyli i nadal wierzą w jakąś formę jego przetrwania po śmierci. Wielu w tym pragnieniu pomaga wiara w reinkarnację, czyli w zjawisko odrodzenia duszy lub świadomości do nowego bytu naturalnego bądź nadnaturalnego; w literaturze przedmiotu występuje ona zamiennie z metempsychozą, transmigracją i palingenezą; w buddyzmie i hinduizmie określana jako sansara⁸. Zdaniem Hansa Künga reinkarnacja jest ujmowana na dwa sposoby – retrospektywnie jako życie, które istniało przed obecnym życiem, oraz prospektywnie jako istnienie, które dopiero nastąpi po obecnym życiu, po śmierci, będące konsekwencją wszystkich dobrych i złych czynów, czy też jako moralne oczyszczenie człowieka⁹.

W opinii wielu badaczy kwestia reinkarnacji jest obecnie bardziej popularna niż w poprzednich okresach. Jest ona uznawana nie tylko w ruchach magicznych i ezoterycznych oraz religiach wschodnich, ponieważ wymienione ruchy i religie fascynują innych ludzi swoimi założeniami filozoficznymi, egzystencjalnymi i eschatologicznymi, w tym także niektórych chrześcijan i katolików. Współcześnie reinkarnacja jest znana i przyjmowana w wierzeniach ludzi zarówno w Europie, jak i w Polsce¹⁰. Gerhard Schmied pisał, że „wiara w reinkarnację w Europie swoim początkiem sięga lat osiemdziesiątych XX wieku, a następnie rozwijała się dynamicznie w wielu krajach tego regionu¹¹. Natomiast Walter Kasper zaznaczał, że idei reinkarnacji nie da się pogodzić z chrześcijańskim dogmatem zmartwychwstania, który ma charakter wybitnie teocentryczny. Tymczasem wielu katolików jednocześnie deklaruje wiarę w katolickie credo i w reinkarnację, chociaż obie formy wiary wzajemnie się

⁷ J.T. Bąbel, *Reinkarnacja. Z dziejów wierzeń przedchrześcijańskiej Europy*, Wydawnictwo Eneteia, Warszawa 2009, s. 46–48.

⁸ A. Bor, *Reinkarnacja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 16, red. E. Gilewicz, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2012, kol. 1344–1348.

⁹ H. Küng, *Apostolskie wyznanie wiary objawione ludziom współczesnym*, tłum. I. Bokwa, Wydawnictwo Marba Crown, Warszawa 1995, s. 150–151.

¹⁰ M. Introigne, *Powrót magii*, tłum. A. Wałęcki, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005, s. 125; Y. Lambert, *Turning Point in Religious Evolution in Europe*, „Journal of Contemporary Religion” 2004, vol. 19, iss. 1, s. 29–45.

¹¹ G. Schmied, *Reinkarnation und Zeiterfahrung*, „Schweizerische Zeitschrift für Soziologie” 1989, vol. 15, no 2, s. 321–328.

wykluczają¹². Piotr Para zaznacza, że „współcześnie ludzie mają łatwy dostęp do informacji o różnych kulturach, religiach i wyznaniach, które upowszechniają reinkarnację, a w procesie jej promocji dominuje niewątpliwie internet, wspomagany innymi technologiami medialnymi. Pod wpływem tych czynników niektórzy ludzie religijni «nad wyraz» są gotowi deklarować również, oprócz własnej wiary religijnej, wiarę w reinkarnację, nie mając przy tym poczucia herezji – odstępstwa od wiary katolickiej, ani wewnętrznej sprzeczności w kompilowaniu własnej, indywidualnej religijności”¹³. Wacław Hryniewicz zwracał uwagę, że „reinkarnacja dla wielu ludzi staje się wręcz najbardziej sensowną wiarą. [...] Wiara w reinkarnację odżywa dziś przede wszystkim na skutek kontaktów z kulturą Wschodu: zen, jogą, buddyzmem. Reinkarnacja jest pewną namiastką osądu ludzkiego życia, wiarą w to, że mogą naprawić wszystko to, co zostało zniszczone lub zepsute w innych wcieleniach. A to daje nową szansę, pogłębia przekonanie, że ludzkiego istnienia nie da się jednoznacznie osądzić na podstawie krótkiego żywota, w którym jest tyle niewiedzy, tyle nieraz uwarunkowań. Jest to przekonanie, że potrzeba wobec tego długiego procesu oczyszczania się w kolejnych wcieleniach. Wiara w reinkarnację jest pewną formą rozliczenia się z surową, tradycyjną eschatologią, która głosi, że los człowieka, jego zbawienie lub potępienie rozstrzyga się raz na zawsze w momencie śmierci”¹⁴. Należy zaznaczyć, że zagadnienie reinkarnacji zostało szeroko zaprezentowane w książce *Kościół a reinkarnacja*, którego autorami są Piotr Jordan Śliwiński, Christoph Schönborn i Hans Ludwig Martensen.

Przedstawione powyżej określenia i definicje reinkarnacji ukazują jej złożoność treściową i skalę oddziaływania na przekonania religijne, egzystencjalne i eschatologiczne ludzi, na ich pragnienie ciągłości życia czy trwania po śmierci, na związek ich duszy z ciałem poza doczesnością, na możliwość wejścia duszy w inny byt niż własne ciało. Reinkarnacja czy wędrówka dusz do różnych bytów odbiega zasadniczo od założeń eschatologii chrześcijańskiej. Niemniej niektórzy chrześcijanie i katolicy w Polsce akceptują reinkarnację i wierzą w jej podstawowe założenia ideowe, za pomocą jej zasad wyjaśniają i utrwalają swoje osobiste przekonania o życiu pośmiertnym, wiecznie trwającym, nigdy nie kończącym się, gdyż lokowanym w różnych formach i bytach, jak również o pośmiertnej możliwości wchodzenia duszy w inne ciało lub inne byty.

¹² W. Kasper, *Kościół wobec postmodernizmu*, cz. 1–2, tłum. T. Grodecki, „Przegląd Powszechny” 1998, nr 12, s. 278–286; 1999, nr 1, s. 48–58.

¹³ P. Para, *Religijność indywidualna a kultura WEB 2,0*, w: *Religijność i duchowość – dawne i nowe formy*, red. M. Libiszowska-Żółtkowska, S. Grotowska, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2010, s. 368.

¹⁴ W. Hryniewicz, *Koniec świata już był*, „Rzeczpospolita”, dodatek „Plus Minus” 27–28 maja 2000, s. 2–3.

Wiara młodych katolików polskich w reinkarnację

Niemiecki pedagog Heiner Barz twierdzi, że katolicyzm nie ma w swoim depozycie wiary interesujących orientacji i koncepcji życia, które mogłyby zaofiarować młodym ludziom poszukującym celu i sensu własnego życia, na dziś i na jutro, na teraz i na dłuższą perspektywę. Obecnie wielu młodych nie interesuje się ostatecznym sensem życia, lecz troszczy się o szczęście osobiste osadzone w teraźniejszości, chcą oni realizować się tu i teraz, a nie szukać obowiązków. W rezultacie takiego podejścia zarzucają wiarę w zmartwychwstanie ludzkiego ciała głoszoną przez Kościół katolicki, a zaczynają akceptować reinkarnację i wierzyć w jej wizję przyszłego życia po śmierci ciała. Stąd reinkarnacja fascynuje coraz większy odsetek młodzieży, w tym młodzieży katolickiej¹⁵.

Reinkarnacja nie jest obca także młodym katolikom polskim, zwłaszcza tym, którzy kwestionują dogmaty mówiące o życiu po śmierci i o zmartwychwstaniu. Była ona przedmiotem badania socjologicznego zrealizowanego metodą ankiety audytoryjnej wśród młodzieży szkół średnich i zasadniczych zawodowych w latach 2002–2005 w ramach projektu badawczego Katedry Socjologii Religii KUL pod kierunkiem Janusza Mariańskiego w czterech miastach polskich na łącznej próbie 2505 respondentów (we Włocławku – 543, w Radomiu – 774, w Ostrowi Mazowieckiej – 932, w Łomży – 256). Odsetki respondentów deklarujących wiarę w reinkarnację w poszczególnych miastach ukazuje tabela 1.

Tabela 1. Wiara w reinkarnację wśród uczniów szkół średnich wybranych miast (dane w procentach)

Deklaracje respondentów	Grupy respondentów według miast			
	Radom	Włocławek	Łomża	Ostrów Mazowiecka
Wierzę	24,0	42,4	18,0	26,5
Nie wierzę	40,8	23,2	51,2	45,7
Nie mam zdania	34,1	34,3	30,5	27,6
Brak danych	1,1	0,1	0,3	0,2
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: J. Mariański, *Emigracja z Kościoła. Religijność młodzieży polskiej w warunkach zmian społecznych*, Lublin 2008, s. 274.

W podsumowaniu tych badań Mariański zaznacza, że „w całej zbiorowości młodzieży szkół ponadgimnazjalnych: 28,3% badanych wyraziło przekonanie, że istnieje reinkarnacja (wędrówka dusz), 39,9% – że nie istnieje, 31,3% – wy-

¹⁵ H. Barz, *Was Jugendlichen heilig ist!? Prävention im Bereich Sinnfragen, Patchwork-Religion, Heilversprechen, Okkultismus*, Sozia Verlag, Freiburg im Breisgau 1998, s. 7–8.

raziło niezdecydowanie w poglądach na ten temat i 0,5% – to nieudzielający odpowiedzi. Najrzadziej wiarę w reinkarnację deklarowała młodzież z Łomży, nieco częściej z Ostrowi Mazowieckiej i z Radomia oraz najczęściej z Włocławka. [...] Jest jednak wątpliwe, czy wszyscy aprobujący reinkarnację rozumieli ją we właściwy sposób, a aprobata tej tezy bardziej jest wskaźnikiem ignorancji niż akceptacji tej prawdy pochodzącej z religii wschodnich. Dziewczeta podobnie jak chłopcy wyrażają wiarę w reinkarnację (26,7% wobec 29,8%); głęboko wierzący (25,6%) rzadziej niż wierzący (26,7%) i pozostali (36,3%); praktykujący systematycznie (22,3%) rzadziej niż praktykujący niesystematycznie (27,7%), rzadko (38,2%) i wcale (32,2%). [...] Jeżeli nawet nie wszyscy zwolennicy idei reinkarnacji właściwie rozumieli to pytanie, to i tak odpowiedzi te świadczą o znacznym pomieszaniu poglądów w świadomości badanych. Rzeczywista wiara w reinkarnację oznaczałaby zerwanie z podstawową kulturą chrześcijańską w sprawach eschatologicznych. Wiara w życie pozagrobowe przekształca się w świadomości wielu młodych katolików w mgliste przekonanie, że istnieje coś niezbyt określonego po śmierci”¹⁶.

Podobne badanie socjologiczne zrealizowano w 2008 roku pod kierunkiem Józefa Baniaka metodą ankiety audytoryjnej wśród 456 uczniów szkół średnich w Kaliszu i w 2011 roku wśród 426 studentów Wyższej Szkoły Komunikacji i Zarządzania w Poznaniu. Dotyczyły one religijności i moralności respondentów i obejmowały ich znajomość istoty i wiarę w reinkarnację. Deklaracje uczniów szkół średnich i studentów w obu miastach odnośnie do ich wiary i niewiary w reinkarnację ukazuje tabela 2.

Tabela 2. Wiara w reinkarnację wśród uczniów szkół średnich w Kaliszu i studentów w Poznaniu (dane w procentach)

Deklaracje respondentów	Grupy respondentów według płci i poziomu edukacji			
	Kobiety	Mężczyźni	Uczniowie	Studenci
Wierzę	30,9	36,4	33,8	28,9
Nie wierzę	40,6	31,8	41,2	46,2
Nie mam zdania	23,4	25,4	16,7	15,3
Brak danych	5,1	6,4	8,3	9,6
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: J. Baniak, *Religia katolicka i Kościół rzymskokatolicki. Od akceptacji do kontestacji*, Kraków 2015, s. 178.

W reinkarnację nieco częściej wierzyli mężczyźni niż kobiety (różnica 3,5 punktu procentowego), natomiast liczniej nie wierzyły w nią kobiety niż

¹⁶ J. Marjański, *Emigracja z Kościoła. Religijność młodzieży polskiej w warunkach zmian społecznych*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008, s. 274–275.

mężczyźni (różnica 8,8 punktu procentowego); liczniej wierzyli też uczniowie niż studenci (różnica 4,9 punktu procentowego), studenci zaś liczniej nie wierzyli niż uczniowie (różnica 5 punktów procentowych). Oznacza to, że płeć i poziom wykształcenia (typ szkoły) jako zmienne niezależne tylko nieznacznie różnicowały wiarę badanych uczniów i studentów w reinkarnację. Wiarę w reinkarnację różnicowało także spełnianie praktyk religijnych. W reinkarnację ogółem wierzyło 26,7% spośród 882 respondentów w obu grupach, w tym wierzyło w nią 15% osób praktykujących systematycznie, 24,2% – niesystematycznie, 31% – okazjonalnie oraz 23% niepraktykujących. Z kolei nie wierzyło w reinkarnację – 34,3%, w tym 54,5% praktykujących systematycznie, 37,6% – niesystematycznie, 22,2% – okazjonalnie oraz 23% niepraktykujących. Zatem spadek częstotliwości spełniania praktyk religijnych różnicował wzrost odsetka uczniów i studentów, którzy deklarowali wiarę w reinkarnację. Najczęściej nie wierzyły w reinkarnację osoby systematycznie praktykujące (54,5%), a najrzadziej osoby niepraktykujące – 23,0%¹⁷.

Współczesna popularność idei reinkarnacji czy wędrowki dusz może wynikać z przyjmowanej przez część młodzieży wizji wieczności jako nieprzemijalności, synkretyzmu religijnego, ciekawości i poszukiwań oryginalności, zainteresowania duchowością Wschodu i zniechęcenia Zachodem lub poszukiwania alternatyw światopoglądowych. Zasadność tej tezy potwierdził Dariusz Tułowiecki, który przeprowadził w 2003 roku badania socjologiczne wśród 932 uczniów (w tym 449 mężczyzn – 48,2% i 483 kobiety – 51,8%) szkół ponadgimnazjalnych w Ostrowi Mazowieckiej w diecezji łomżyńskiej. Badania te przeprowadzono metodą ankiety audytoryjnej, a ich celem były wierzenia religijne uczniów, ich wiedza religijna, praktyki religijne, stosunek do Kościoła instytucjonalnego i moralność religijna. Ankieta zawierała także pytania o istnienie reinkarnacji i wiarę w jej założenia ideowe. Nastawienie badanej młodzieży do reinkarnacji było następujące: istnienie i wiarę w nią deklarowało ogółem 26,5%, nie wierzyło w nią 45,7%, natomiast brak stanowiska deklarowało 27,6%. Tułowiecki stwierdził ponadto, że „w pośmiertną wędrowkę dusz wierzą raczej mężczyźni (28,3%) niż kobiety (24,8%), uczniowie techników (29,6%) niż liceów ogólnokształcących (23,8%), osiągający wyniki mierne (38,5%) niż bardzo dobre (25,0%), dobre (24,7%) lub średnie (26,9%). Istnieje także wyraźna, aczkolwiek słaba siła zależności pomiędzy uznaniem reinkarnacji a autodeklaracją wiary oraz praktyk religijnych. Spośród uznających wędrowkę dusz: 11,7% – to głęboko wierzący, 64,4% – wierzący, 17,0% – niezdecydowani, 5,7% – obojętni, 1,2% – niewierzący. Ci zaś, którzy nie akceptują tego przekonania, w 41,8% praktykują systematycznie, 39,7% – niesystematycznie, 11,5% – rzadko, 6,3% – nigdy. Zatem niemal

¹⁷ J. Baniak, *Religijność katolicka i Kościół rzymskokatolicki w opiniach polskiej młodzieży. Od akceptacji do kontestacji*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2015, s. 178–179.

dwukrotnie więcej badanych uczniów nie wierzyło w reinkarnację niż wierzyło w jej istnienie i zasady. Uderzające jest to, że reinkarnację akceptowało tu aż 64,4% respondentów wierzących, a nie wierzyło w nią 41,8% praktykujących systematycznie¹⁸.

W 2003 roku Maciej Dębski zrealizował badania socjologiczne na próbie 410 studentów w czterech uczelniach wyższych województwa pomorskiego – w Instytucie Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Gdańskiego (50,5%), w Wyższej Szkole Zarządzania w Gdańsku (15,3%), w Pomorskiej Wyższej Szkole Stosunków Społecznych i Gospodarczych w Starogardzie Gdańskim (12%), w Gdańskiej Wyższej Szkole Humanistycznej (22,2%). Badania te zostały przeprowadzone metodą kwestionariusza ankiety audytoryjnej zawierającej 167 pytań. Wszyscy badani byli wyznania rzymskokatolickiego. Zapytani o istotę i wiarę w reinkarnację odpowiedzieli, że: nie tylko człowiek, ale również zwierzęta mają duszę – 38,9%, wierzę w reinkarnację – 17,9%, po śmierci dusza człowieka odradza się w innym ciele – 13,6%. Łącznie zatem w odradzanie się życia człowieka po śmierci wierzyło 31,5% badanych studentów, pozostali albo nie wierzyli, albo nie zajęli stanowiska w tej kwestii¹⁹.

W 2017 roku Kaja Kaźmierska przeprowadziła badania socjologiczne wśród 4095 maturzystów wybranych spośród 10581 uczniów klas maturalnych, którzy uczyli się w 61 liceach ogólnokształcących, 13 liceach profilowanych, 47 technikalach funkcjonujących na terytorium archidiecezji łódzkiej. Badaniami objęto zatem 38,7% ogólnej populacji maturzystów. Wskaźnik ten nie gwarantował statystycznej reprezentacji próby. Badania przeprowadzono metodą ankiety audytoryjnej w klasach szkolnych, gdzie uczniowie wypełniali stosowny kwestionariusz. Jego przedmiotem była wiedza religijna uczniów, ich wierzenia religijne, praktyki religijne, nastawienie do Kościoła instytucjonalnego oraz moralność religijna. Respondentów zapytano także o to, czy wierzą, czy też nie wierzą w reinkarnację. W odpowiedzi 28,3% spośród nich deklarowało, że wierzy w reinkarnację, z czego 11,2% wierzyło zdecydowanie, a 17,1% raczej wierzyło. Z kolei 47,4% stwierdziło, że nie wierzą w reinkarnację, w tym 28,1% zdecydowanie nie wierzyło, a 19,3% raczej nie wierzyło. Pozostali respondenci (22,8%) nie mieli zdania w tej kwestii. Badania te podjęto i wykonano w związku z planami zwołania IV Synodu Duszpasterskiego Archidiecezji Łódzkiej²⁰. We wszystkich środowiskach badanych uczniów szkół średnich i studentów wyższych uczelni zdecydowanie dominowali respondenci odrzucający reinkarnację

¹⁸ D. Tułowicki, *Bez Boga, Kościoła i zasad? Studium socjologiczne nad religijnością młodzieży*, Wydawnictwo Petrus, Kraków 2012, s. 196–197.

¹⁹ M. Dębski, *Przejawy „niewidzialnej religii” w religijności młodzieży akademickiej w województwie pomorskim*, „Socjologia Religii” 2005, t. 3, s. 141.

²⁰ K. Kaźmierska, *Młodzież archidiecezji łódzkiej. Szkic do portretu*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2018, s. 90–91.

jako sposób na przedłużanie życia po śmierci i nie wierzący w jej założenia nad respondentami, którzy akceptowali reinkarnację i wierzyli w jej założenia ideowe.

Wiara dorosłych katolików polskich w reinkarnację

Wiarę w inkarnację uwzględniano także w niektórych badaniach socjologicznych poświęconych wierze i religijności dorosłych katolików polskich. Edward Marian Frankowski zrealizował w latach 1998 i 2003 w diecezji sandomierskiej badania dotyczące religijności i moralności dorosłych diecezjan. Przy doborze próby zastosował metodę pollingu, a w badaniach empirycznych technikę kwestionariusza ankiety wśród dobranych metodami statystycznymi 742 katolików dorosłych. Respondentów zapytano także, czy po śmierci istnieje reinkarnacja. Ich odpowiedzi ukazuje tabela 3.

Tabela 3. Wiara w reinkarnację wśród diecezjan sandomierskich (dane w procentach)

Deklaracje respondentów	Grupy respondentów według płci	
	Kobiety	Mężczyźni
Wierzę w istnienie	21,0	16,5
Nie wierzę w istnienie	44,2	46,6
Nie mam zdania	30,9	31,2
Brak odpowiedzi	3,9	5,7
Ogółem	100,0	100,0

Źródło: E.M. Frankowski, *Religijność katolików diecezji sandomierskiej. Studium socjologiczne*, Sandomierz – Stalowa Wola 2006, s. 171.

W badanej zbiorowości diecezjan w istnienie reinkarnacji wierzyło tylko 19,2% respondentów, 45,2% nie wierzyło, 31,2% nie zajęło stanowiska, a 4,4% odmówiło odpowiedzi. W istnienie reinkarnacji po śmierci wierzyło 20% respondentów głęboko wierzących w Boga i 18,8% wierzących, natomiast 57,3% z pierwszej grupy i 44,1% z drugiej nie wierzyło w jej istnienie, pozostałe 21,8% i 32,2% z tych grup nie miało zdania. Wśród osób niewierzących w Boga w reinkarnację wierzyło 37,5%, nie wierzyło 20,9%, a 29,2% nie miało zdania²¹.

Do kwestii reinkarnacji ustosunkowali się także badani przez Marię Libiszowską- Żółtkowską w 1998 roku profesorowie uniwersytetów i innych wyższych uczelni polskich. Aprobata reinkarnacji Libiszowska-Żółtkowska ukazała w korelacji z deklaracjami wiary religijnej badanych profesorów. Istnienie re-

²¹ E.M. Frankowski, *Religijność katolików diecezji sandomierskiej. Studium socjologiczne*, Oficyna Wydawnicza Fundacji Uniwersyteckiej w Stalowej Woli, Sandomierz – Stalowa Wola 2006, s. 171.

inkarnacji aproboowało 4,4% – głęboko wierzący w Boga i 10,4% – wierzących. Natomiast 77,9% głęboko wierzących i 58,4% wierzących profesorów negowało jej istnienie. Autorka badań zaznacza, że „poziom wiary religijnej badanych profesorów, jako zmienna niezależna, znacząco wpływał na ich nastawienie do kwestii istnienia po śmierci reinkarnacji. Im wyższy poziom (stopień) wiary religijnej, tym mniejszy odsetek profesorów akceptujących reinkarnację; i na odwrót – im niższy poziom wiary religijnej, tym większy odsetek profesorów akceptował istnienie inkarnacji po śmierci. Różnica aprobaty istnienia reinkarnacji pomiędzy obiema grupami profesorów (wierzących głęboko i wierzących) wynosi 6 punktów procentowych, a różnica negacji istnienia reinkarnacji – 19,5 punktu procentowego z korzyścią dla głęboko wierzących. Z drugiej strony zaś dominujące odsetki profesorów w obu grupach wierzących jednoznacznie odrzucili reinkarnację jako niezgodną z dogmatem eschatologicznym religii katolickiej, która przyjmuje, że człowiek ma jedno życie na ziemi i czeka go śmierć, a następnie przejście do wieczności po zmartwychwstaniu w nagrodzie lub karze wiecznej”²².

W badaniach ogólnopolskich z czerwca i lipca 1991 roku przeprowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny i Zakład Socjologii Religii SAC (obecnie Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC), a obejmujących 2335 gospodarstw domowych, wykazano, że tylko 19,5% badanych dorosłych Polaków zadeklarowało wiarę w istnienie reinkarnacji (powtórne narodziny w tym lub w przyszłym świecie), 41,5% – nie wierzyło w jej istnienie, 32,4% – nie określiło własnego zdania w tej kwestii, a 6,7% – nie udzieliło odpowiedzi. Z kolei w to, że śmierć jest przejściem do życia w innym świecie wierzyło 54,9% badanych, 17,3% – nie wierzyło, 20,5% – nie miała własnego zdania, a 7,3% – nie udzieliło odpowiedzi²³. Natomiast badania Europejskich Systemów Wartości (European Values Study – EVS) wykazały, że w latach 1991–1999 zmniejszyły się wskaźniki dorosłych Polaków deklarujących wiarę w reinkarnację z 42,4% do 17,3%, czyli o 25,1 punktu procentowego²⁴.

Badania socjologiczne zrealizowane w 2012 roku w Polsce przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC pozwoliły stwierdzić, że jedynie 5,1% dorosłych katolików deklarowała zdecydowaną wiarę („na pewno tak”) w reinkarnację po śmierci, natomiast 12% – raczej wierzyło w jej istnienie. Z kolei

²² M. Libiszowska-Żółtkowska, *Wiara uczonych. Esej socjologiczny mocno osadzony w empirii*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2000, s. 126.

²³ *Religijność społeczeństwa polskiego – jej źródła i implikacje. Sprawozdanie z realizacji projektu badawczego nr H/02/039/90–2*, Warszawa 1991, za: J. Mariański, *Religia i Kościół w społeczeństwie pluralistycznym. Polska lat dziewięćdziesiątych*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1993, s. 156.

²⁴ M. Marody, S. Mandes, *Przemiany polskiej religijności*, w: *Wartości i zmiany. Przemiany postaw Polaków w jednoczącej się Europie*, red. A. Jasińska-Kania, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 197.

24,7% – raczej nie wierzyło w nią, 42,1% – na pewno nie wierzyło, 15% – nie miało zdania, a 1% – nie udzieliło odpowiedzi. Istnienie reinkarnacji po śmierci kwestionowało łącznie 66,8% badanych katolików dorosłych, natomiast jej istnienie akceptowało 17,1%, czyli kilkakrotnie mniej, co ukazuje różnica wynosząca aż 49,7 punktu procentowego. Kilkakrotnie więcej było respondentów zdecydowanie odrzucających istnienie reinkarnacji po śmierci niż zdecydowanie wierzących w jej istnienie – różnica wynosiła aż 37 punktów procentowych²⁵.

Wiarę w reinkarnację często deklarowali respondenci badań socjologicznych zrealizowanych przez CBOS. Na przykład z badań z 1997 roku wynika, że 34% dorosłych Polaków deklarowało wiarę w reinkarnację, w 2006 roku – 25%, w 2009 roku – 29%²⁶. Z kolei w 2012 roku ustalono, że tylko 8% badanych dorosłych Polaków zdecydowanie wierzyło w reinkarnację, 21% – raczej wierzyło, natomiast 31% – raczej nie wierzyło, 23% – zdecydowanie nie wierzyło, a 17% – nie miało zdania. Odsetek dorosłych Polaków wierzących w istnienie reinkarnacji w 1997 roku zmniejszył się w 2012 roku o 5 punktów procentowych (34% wobec 29%)²⁷. Według ustaleń Rafała Boguszewskiego od 20 do 30% dorosłych Polaków badanych na przełomie XX i XXI wieku deklarowało wiarę w istnienie reinkarnacji po śmierci. Wskaźniki te informują, że Polacy pod tym względem byli na jednym z pierwszych miejsc w Europie. Według Mariańskiego, „nie można zaprzeczyć, że w pewnych kręgach społecznych, w których działają członkowie i sympatycy religii wschodnich (np. wśród studentów), wiara w reinkarnację po śmierci zyskuje zwolenników, zarówno w Kościołach chrześcijańskich, jak i poza nimi. Wydaje się jednak bardzo prawdopodobne, że w rzeczywistości nie więcej niż 10% Polaków faktycznie wierzy w reinkarnację”²⁸.

Badania socjologiczne zrealizowane przez Bartosza Jamniaka w latach 2015–2016 w wiejskiej parafii w Świerznie w diecezji koszalińsko-kołobrzeszkiej wśród 100 respondentów dobranych statystycznie z listy parafian uwzględniały także ich nastawienie do reinkarnacji. Autor ten wskazuje, że „dominująca większość badanych parafian wiejskich nie wierzyła w reinkarnację – 70%, a w tym – 69,3% kobiet i 70,7% mężczyzn; 73,7% osób będących w wieku 45–60 lat i 54,6% mających powyżej 60 lat; 72,4% osób głęboko wierzących oraz 32,4% wierzących. Natomiast tylko 20% kobiet i 20% mężczyzn deklarowało wiarę w wędrówkę

²⁵ Rozkłady częstotliwości brzegowych z badania w 2012 roku, w: *Postawy społeczno-religijne Polaków 1991–2012*, red. L. Adamczuk, E. Firlit, W. Zdaniec, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, Warszawa 2012, s. 233.

²⁶ CBOS, *Zmiany w zakresie wiary i religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II*, oprac. R. Boguszewski, Komunikat z Badań nr BS/49/2012, Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2012, s. 14, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_026_15.PDF (dostęp: 23.07.2019).

²⁷ R. Boguszewski, *Religijność i moralność w społeczeństwie polskim: zależność czy autonomia. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012, s. 18.

²⁸ J. Mariański, *Wiara i wierzenia Polaków w niestabilnej rzeczywistości. Analiza socjologiczna*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014, s. 155.

dusz, w tym 31,8% najstarszych respondentów i 23,9% w wieku 45–60 lat. Deklarację wiary w wędrówkę dusz złożyło też 53,3% osób głęboko wierzących i 37,0% wierzących w Boga. Autor badań zaznacza, że zadziwia dysproporcja uznających zasady reinkarnacji między osobami głęboko wierzącymi i tradycyjnie wierzącymi (53,3% wobec 37,0%)²⁹.

Zakończenie

W podsumowaniu przeprowadzonych analiz należy zwrócić uwagę na uśrednione wskaźniki akceptacji i wiary w reinkarnację oraz odrzucenia i niewiary w nią młodych i dorosłych katolików polskich z przełomu XX i XI wieku w zestawieniu tych wskaźników z wybranymi cechami respondentów. Wskaźniki uśrednione pochodzą z wszystkich prezentowanych badań i zostały podzielone przez ich liczbę. W hipotezie przyjęto, że cechy te będą wpływały w różnym stopniu i zakresie na wiarę i niewiarę respondentów w obu grupach w reinkarnację. Uwzględniając deklaracje młodych katolików z wszystkich prezentowanych badań, można stwierdzić, że ich uśrednione wskaźniki są następujące: a) wierzący w reinkarnację to 29,3% uczniów i 30,2% studentów (łącznie 29,8%), b) nie wierzący w reinkarnację to 42,4% uczniów i 57,4% studentów (łącznie 49,9%), c) nie zajmujący stanowiska wobec reinkarnacji to 28,3% uczniów i 21,2% studentów (łącznie 24,8%). Zatem wśród badanych największy odsetek w obu grupach nie wierzył w reinkarnację, w tym więcej było studentów niż uczniów (o 15 punktów procentowych). Na drugim miejscu byli respondenci wierzący w reinkarnację, przy czym deklarację taką złożyły zbliżone odsetki w obu grupach. Z kolei pozostali uczniowie i studenci nie zajęli stanowiska wobec reinkarnacji, czyli nie deklarowali ani wiary, ani niewiary w jej istnienie. W ten sposób postąpiło więcej uczniów szkół średnich niż studentów (7,1 punktu procentowego).

Stosując metodę ustalania uśrednionego wskaźnika wiary i niewiary w reinkarnację dorosłych katolików z zaprezentowanych badań oraz dzieląc wszystkie wskaźniki przez liczbę badań, można zauważyć, że w reinkarnację wierzyło tylko 21,1% respondentów, 57,4% nie wierzyło, zaś 21,9% nie potrafiło zająć jednoznacznego stanowiska w tej kwestii. Oznacza to, iż również wśród dorosłych katolików zdecydowanie dominowali respondenci nie akceptujący założeń reinkarnacji nad tymi, którzy wierzyli w jej założenia. Różnica między nimi

²⁹ B. Jamniak, *Religijność i moralność katolików wiejskich. Studium socjologiczne na przykładzie parafii p.w. Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny w Świerznie*, Wydział Socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2020, s. 224-225, <https://repozytorium.amu.edu.pl/handle/10593/26227> (dostęp: 13.05.2021).

wynosiła aż 36,2 punktu procentowego na korzyść niewierzących w reinkarnację. Wśród respondentów niezajmujących stanowiska wobec reinkarnacji więcej było młodych katolików niż dorosłych (24,8% wobec 21,9%). Pod tym względem sytuacja w obu grupach respondentów ukształtowała się następująco: a) wierzący w reinkarnację to młodzi katolicy – 29,8% i dorośli katolicy – 21,1% (różnica 8,7 punktu procentowego, która oznacza, że młodzi katolicy częściej deklarowali wiarę w reinkarnację niż katolicy dorośli), b) niewierzący w reinkarnację to młodzi katolicy – 49,9% i dorośli katolicy – 57,4% (różnica 7,5 punktu procentowego, która oznacza, że dorośli katolicy częściej niż młodzi katolicy odrzucali reinkarnację i nie wierzyli w jej założenia ideowe). Zatem wiek respondentów znacząco różnicował ich nastawienie do reinkarnacji, widoczne we wskaźnikach wiary i braku wiary w jej przesłanie ideowe, a taką różnorodność przewidywała przyjęta hipoteza.

Płeć respondentów jako zmienna niezależna także w pewnym stopniu różnicowała ich wiarę lub niewiarę w reinkarnację. Według wskaźnika uśrednionego z dwóch badań uwzględniających zmienną płci respondentów daje się zauważyć, że kobiety w obu grupach częściej wierzyły w reinkarnację (20,5%) niż mężczyźni (18,4%), aczkolwiek różnica między ich odsetkami nie jest duża – 2,1 punktu procentowego. W efekcie kobiety rzadziej (56,8%) niż mężczyźni (58,7%) odrzucały reinkarnację i nie wierzyły w jej założenia ideowe – różnica między nimi wynosi 1,9 punktu procentowego. Bardziej zbliżone są odsetki respondentów w obu grupach, którzy nie ustosunkowali się do tej kwestii – 30,9% kobiety i 31,2% mężczyźni. Potwierdza to przewidywanie hipotetyczne o związku płci i nastawieni respondentów w obu grupach do reinkarnacji.

W hipotezie przyjęto także, że poziom wiary religijnej i jej brak, jako zmienna niezależna, będzie różnicował nastawienie katolików w obu grupach do reinkarnacji, na jej akceptację i kwestionowanie. Uśredniony z wszystkich badań wskaźnik wiary badanych katolików w reinkarnację kształtował się następująco: głęboko wierzący – 30,7% i wierzący – 44,8% (łącznie wierzący – 38,8%), obojętni religijnie – 48,2%, niewierzący – 63,7%. Wskaźniki te informują, że poziom wiary religijnej znacząco różnicował wiarę i niewiarę badanych katolików w reinkarnację – najrzadziej w obu grupach wierzyli w nią respondenci głęboko wierzący w Boga, a najczęściej niewierzący. Wraz ze spadkiem poziomu wiary religijnej wzrastał odsetek katolików akceptujących reinkarnację i wierzących w jej ideowe przesłanie. I na odwrót – wśród respondentów, którzy kwestionowali reinkarnację i nie wierzyli w nią osoby odznaczające się najwyższym poziomem wiary religijnej (58,4%) i poziomem wysokim (46,6%) dominowały nad osobami obojętnymi religijnie (31,4%) i osobami niewierzącymi (24,2%). Pozostali respondenci w poszczególnych grupach nie zajęli stanowiska w tej kwestii – odpowiednio 10,9%, 16,6%, 20,4%, 12,1%. Spadek poziomu wiary religijnej sprzyjał więc wzrostowi odsetka katolików akceptujących reinkarna-

cję i wierzących w jej założenia ideowe, zaś utrzymywanie wysokiego poziomu wiary religijnej ułatwiało kwestionowanie i odrzucenie reinkarnacji przez osoby głęboko wierzące i wierzące.

Częstotliwość spełniania obowiązkowych praktyk religijnych – jako zmienna niezależna – także różnicowało akceptację i wiarę oraz kwestionowanie i brak wiary respondentów w reinkarnację. To różnicowanie przyjęto w hipotezie badawczej. Wskaźnik uśredniony z wszystkich badań katolików praktykujących, którzy jednocześnie wierzyli w idee reinkarnacji, wynosił łącznie 40,8%, w tym 37,3% praktykujących systematycznie, 41,9% praktykujących niesystematycznie, 59,2% praktykujących okazjonalnie oraz 65,7% nie spełniających praktyk religijnych. Wśród osób praktykujących i nie wierzących w reinkarnację (51,5%) osoby systematycznie spełniające praktyki religijne (56,2%) dominowały nad praktykującymi niesystematycznie (41,7%), praktykującymi okazjonalnie (36,2%) i niepraktykującymi (31,2%). Pozostali respondenci z kategorii praktykujących nie zajęli stanowiska w tej kwestii. Oznacza to, że im wyższa częstotliwość spełniania praktyk religijnych, tym mniejszy jest odsetek katolików wierzących w reinkarnację. Z kolei spadek częstotliwości, a tym bardziej zanikanie spełniania praktyk religijnych, sprzyja w różnym stopniu akceptacji reinkarnacji i wiary w jej założenia ideowe.

W świetle powyższego można stwierdzić, że reinkarnacja jest ideą dobrze znaną młodym i dorosłym katolikom w Polsce. Znajomość tę dało się zauważyć zarówno w drugiej połowie XX wieku, jak i w obu dekadach XXI wieku, przy czym zainteresowanie reinkarnacją nasiliło się w obecnym wieku. W obu grupach wiekowych respondentów – kobiet i mężczyzn, wierzących i niewierzących religijnie, praktykujących i niepraktykujących kult religijny – przekładało się to w różnym stopniu na akceptację i wiarę oraz kwestionowanie i niewiarę w jej przesłanie ideowe. Zaprezentowane wyniki socjologiczne potwierdzają zasadność przypuszczeń hipotetycznych dotyczących nastawienia młodych i dorosłych katolików w Polsce do reinkarnacji. Badania tego nastawienia, zwłaszcza pochodzące z ubiegłego wieku, mają swoją historię, więc na ich wyniki można już patrzeć z pewnym dystansem, chociaż bez podważania ich wartości poznawczej. Jednak ze względu na dynamikę kulturowych, społecznych, religijnych i moralnych warunków życia istnieje potrzeba dalszego poznawania miejsca i roli reinkarnacji w świadomości i religijności młodych oraz dorosłych katolików polskich.

Bibliografia

- Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, tłum. W. Betkiewicz, M. Bucholc, P. Gadomski i in., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Baniak J., *Religia katolicka i Kościół rzymskokatolicki w opiniach polskiej młodzieży. Od akceptacji do kontestacji*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2015.
- Barz H., *Was Jugendlichen heilig ist!? Prävention im Bereich Sinnfragen, Patchwork-Religion, Heilversprechen, Okkultismus*, Sozia Verlag, Freiburg im Breisgau 1998.
- Bąbel J.T., *Reinkarnacja. Z dziejów wierzeń przedchrześcijańskiej Europy*, Wydawnictwo Eneteia, Warszawa 2009.
- Blalock H.M., *Statystyka dla socjologów*, tłum. M. Tabin, I. Topińska, K. Starzec, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1977.
- Boguszewski R., *Religijność i moralność w społeczeństwie polskim: zależność czy autonomia. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012.
- Bor A., *Reinkarnacja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 16, red. E. Gigilewicz, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2012, kol. 1344–1348.
- Borowik I., *Religijność – wymiar ideologiczny*, w: *Pluralizm religijny i moralny w Polsce. Raport z badań*, red. I. Borowik, T. Doktor, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2001, s. 95–124.
- Brzeziński J., *Badania eksperymentalne w psychologii i pedagogice*, Wydawnictwo Naukowe „Scolar”, Warszawa 2000.
- CBOS, *Stosunek Polaków do śmierci*, oprac. R. Boguszewski, Komunikat z Badań nr BS/98/2005, Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2005, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2005/K_098_05.PDF (dostęp: 23.07.2019).
- CBOS, *Zmiany w zakresie wiary i religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II*, oprac. R. Boguszewski, Komunikat z Badań nr BS/49/2012, Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2012, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_026_15.PDF (dostęp: 23.07.2019).
- CBOS, *Kanon wiary Polaków*, oprac. R. Boguszewski, Komunikat z Badań nr 29/2015, Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2015, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_029_15.PDF (dostęp: 23.07.2019).
- Dębski M., *Przejawy „niewidzialnej religii” w religijności młodzieży akademickiej w województwie pomorskim*, „Socjologia Religii” 2005, t. 3, s. 127–148.
- Ebertz M.N., *Kirche im Gegenwind. Zum Umbruch der religiösen Landschaft*, Verlag Herder, Freiburg – Basel – Wien 1997.
- Frankfort-Nachmias Ch., Nachmias D., *Metody badawcze w naukach społecznych*, tłum. E. Hornowska, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2001.
- Frankowski E.M., *Religijność katolików diecezji sandomierskiej. Studium socjologiczne*, Oficyna Wydawnicza Fundacji Uniwersyteckiej w Stalowej Woli, Sandomierz – Stalowa Wola 2006.
- Hryniewicz W., *Koniec świata już był*, „Rzeczpospolita”, dodatek „Plus Minus” 27–28 maja 2000, s. 2–3.
- Introvigne M., *Powrót magii*, tłum. A. Wałęcki, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.
- Jamniak B., *Religijność i moralność katolików wiejskich. Studium socjologiczne na przykładzie parafii p.w. Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny w Świerznie*, Wydział Socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2020, <https://repozytorium.amu.edu.pl/handle/10593/26227> (dostęp: 13.05.2021).
- Jan Paweł II, *List apostołski „Tertio millennio adveniente”*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1994, nr 12, s. 7.
- Jan Paweł II, *Przemówienie podczas audiencji generalnej 4.11.1998 roku*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1998, nr 3, s. 27.
- Kasper W., *Kościół wobec postmodernizmu*, cz. 1–2, tłum. T. Grodecki, „Przegląd Powszechny” 1998, nr 12, s. 278–286; 1999, nr 1, s. 48–58.
- Każmierska K., *Młodzież archidiecezji łódzkiej. Szkic do portretu*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2018.

- Knapp M., *Reinkarnacja a zmartwychwstanie*, „Homo Dei” 1999, nr 1, s. 30–40.
- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1971.
- Küng H., *Apostolskie wyznanie wiary objawione ludziom współczesnym*, tłum. I. Bokwa, Wydawnictwo Marba Crown, Warszawa 1995.
- Lambert Y., *Turning Point in Religious Evolution in Europe*, „Journal of Contemporary Religion” 2004, vol. 19, iss. 1, s. 29–45.
- Libiszowska-Żółtkowska M., *Wiara uczonych. Esej socjologiczny mocno osadzony w empirii*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2000.
- Lissowski G., *Praktyczne problemy z doborem próby do badań*, w: *Metody statystyczne w socjologii*, red. K. Szaniawski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1968, s. 58–66.
- Mariański J., *Religia i Kościół w społeczeństwie pluralistycznym. Polska lat dziewięćdziesiątych*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1993.
- Mariański J., *Emigracja z Kościoła. Religijność młodzieży polskiej w warunkach zmian społecznych*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008.
- Mariański J., *Wiara i wierzenia Polaków w niestabilnej rzeczywistości. Analiza socjologiczna*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014.
- Marody M., Mandes S., *Przemiany polskiej religijności*, w: *Wartości i zmiany. Przemiany postaw Polaków w jednoczącej się Europie*, red. A. Jasińska-Kania, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 191–206.
- McKinney J.C., *Methodology, Technique and Procedure in Sociology*, w: *Modern Sociological Theory in Continuity and Change*, eds. H. Becker, A. Boskoff, Holt, Rinehart & Winston, New York 1957, s. 174–195.
- Nowak S., *Metodologia badań społecznych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985.
- Para P., *Religijność indywidualna a kultura WEB 2,0*, w: *Religijność i duchowość – dawne i nowe formy*, red. M. Libiszowska-Żółtkowska, S. Grotowska, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2010, s. 362–371.
- Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 1995.
- Religijność społeczeństwa polskiego – jej źródła i implikacje. Sprawozdanie z realizacji projektu badawczego nr H/02/039/90–2*, Warszawa 1991.
- Rozkłady częstotliwości brzegowych z badania w 2012 roku*, w: *Postawy społeczno-religijne Polaków 1991–2012*, red. L. Adamczuk, E. Firlit, W. Zdaniewicz, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, Warszawa 2012, s. 227–276.
- Schmied G., *Reinkarnation und Zeiterfahrung*, „Schweizerische Zeitschrift für Soziologie” 1989, vol. 15, no. 2, s. 321–328.
- Szulc S., *Metody statystyczne*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1968.
- Śliwiński P.J., Schönborn Ch., Martensen H.L., *Kościół a reinkarnacja*, tłum. W. Szymona, Wydawnictwo M, Kraków 2012.
- Tułowicki D., *Bez Boga, Kościoła i zasad? Studium socjologiczne nad religijnością młodzieży*, Wydawnictwo Petrus, Kraków 2012.
- Vorgrimler H., *Nowy leksykon teologiczny*, tłum. i oprac. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Wydawnictwo Księży Werbistów Verbinum, Olsztyn 2005.

Streszczenie

Artykuł ukazuje wiarę w reinkarnację niektórych młodych i dorosłych katolików w Polsce na przełomie XX i XXI wieku. Problem badawczy stanowią następujące pytania: Czy niektórzy młodzi i dorośli katolicy w Polsce interesowali się reinkarnacją na przełomie XX i XXI wieku i jak ujmowali jej istotę i cel? Jaki odsetek badanych młodych i dorosłych katolików polskich wierzył w ideowe założenia reinkarnacji? Czy badani młodzi i dorośli katolicy polscy zastępowali założeniami reinkarnacji własne wierzenia religijne dotyczące losu duszy i życia po śmierci? Podstawę dla odpowiedzi na te pytania

stanowią wyniki badań socjologicznych zrealizowanych na przełomie w drugiej połowie XX wieku i w obu dekadach XXI wieku. Podczas opracowywania materiałów źródłowych z badań zastosowano metodę historyczno-porównawczą, metodę selekcji i doboru badań, socjologiczną analizę treści wyników tych badań, metodę statystyczną i korelacji zmiennych. Kategorię młodych katolików stanowiła tu młodzież szkół średnich (w wieku 16–18 lat) oraz młodzież akademicka (w wieku 18–24 lat), natomiast kategorię dorosłych katolików tworzyły osoby w wieku 25–65 lat. W tych kategoriach ulokowali respondentów autorzy prezentowanych badań. Badania te wykazały, że niektórzy młodzi i dorośli katolicy polscy, deklarujący własny związek z wiarą chrześcijańską i z Kościołem katolickim, równocześnie akceptowali reinkarnację i wierzyli w wędrówkę duszy człowieka po śmierci, w różnorodność jej wcieleń po śmierci. Jednak już nie wierzyli w powrót duszy do tego samego ciała po zmartwychwstaniu, jak naucza Kościół katolicki.

Słowa kluczowe: młodzi i dorośli katolicy, reinkarnacja, wiara chrześcijańska a reinkarnacja, wiara katolików w reinkarnację, reinkarnacja a zmartwychwstanie ciała

Belief in the Reincarnation among Young and Adult Catholics in Poland at the Turn of the 21st Century: The Results of Sociological Research

Summary

The article shows faith in reincarnation of some young and adult Catholics in Poland at the turn of the 21st century. The following questions demarcate the research problem: Were some young and adult Catholics in Poland interested in reincarnation at the turn of the twenty-first century and how did they understand its essence and purpose? What percentage of the surveyed young and adult Polish Catholics believed in the ideological assumptions behind reincarnation? Did the surveyed young and adult Polish Catholics use reincarnation as a substitute to their own religious beliefs concerning the fate of the human soul after death and life after death? The basis for answering these questions were the results of sociological research carried out at the turn of the 21st century. The following methods were used in data study: historical-comparative, selection and sampling of research, sociological analysis of the content of research results, statistical analyses and variable correlation assessment. The category of “Young Catholics” was the youth of secondary schools (aged 16–18) and the student youth (aged 19–25), while the category “Adult Catholics” gathered people aged 25–65. The research showed that some young and adult Polish Catholics, who also declare their relationship with the Christian faith and with the Catholic Church, at the same time accepted reincarnation and believed in the journey of the human soul after death, in its diverse incarnations after death. However, they no longer believed in the return of the soul to the same body after the resurrection, as the Catholic Church teaches.

Keywords: young and adult Catholics, reincarnation, Christian faith and reincarnation, faith of the Catholics in reincarnation, reincarnation and the resurrection of the human body